УДК 159:9.351

Євдокімова О. О.

ВПЛИВ ПРОГРАМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ НА ПОКАЗНИКИ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ КУРСАНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ ОВС

У статті представлено результати розробленої та впровадженої автором програми психологічної підтримки курсантів університету внутрішніх справ. Досліджено її вплив на показники особистісно-професійного становлення курсантів.

Ключові слова: *психологічна підтримка, особистісно-професійний розвиток, навчальна і професійна діяльність.*

В статье представлены результаты разработанной и внедренной автором программы психологической поддержки курсантов университета внутренних дел. Исследовано её влияние на показатели личностно-профессионального становления курсантов.

Ключевые слова: *психологическая поддержка, личностно-профессиональное развитие, учебная и профессиональная деятельность*

The paper presents the results of the author designed and implemented program of psychological support for students of the University of the Internal Affairs. Studied its effect on the indexes of personal-professional development of cadets.

Keywords: *psychological support, personal and professional development, educational and professional activities.*

Період здобування освіти, професійна підготовка, зазвичай, збігаються за часом з періодом становлення людини як особистості, а це означає, що набуті студентом у процесі навчання у ВНЗ риси характеру, зразки поведінки можуть визначити його життєву позицію, поведінку протягом всього життя. Саме з цієї причини вивченню розвитку курсанта в системі ОВС надається таке велике значення.

Особистісно-професійний розвиток курсанта в системі ОВС постає як поетапний і динамічний процес входження правоохоронця у специфіку його праці. Динаміка цього процесу містить такі особистісні цикли: адаптація до системи освіти, професійного образу думок і образу дій; ідентифікація курсанта з вимогами і нормами професійної діяльності; творчий саморозвиток і самореалізація на користь практичної підготовки до творчого здійснення своїх професійних ролей і функцій.

Сучасна ситуація вимагає від правоохоронця високих адаптивних здібностей, які у певних соціально-економічних умовах інколи мають навіть більше значення, ніж професійна компетентність. Це виявляється в тому, що курсантська молодь має проявляти якості зрілого члена суспільства, проте в психологічному плані доволі часто демонструються ознаки психологічного інфантилізму, несамостійність в ухваленні рішень, розгубленість, безпорадність, претензійність, знижена критичність щодо себе, підвищена вимогливість до турботи інших про себе, всілякі компенсаторні реакції.

О. В. Юпітов пов'язує особистісно-професійний розвиток студента зі зміною професійного самовизначення [5], визначаючи його як процес формування особою свого ставлення до професійно-трудового середовища суспільства та спосіб її самореалізації, процес узгодження усередині особистісних і соціально-професійних потреб через осмислення явищ життя і власного "Я", реалізацію своїх смислів у професійній (навчальній і трудовій) діяльності в конкретній культурно-історичній (соціально-економічній) ситуації.

Головними проблемами, які можуть виникнути в професійному самовизначенні студента на етапі корекції загальних життєвих і професійних планів, є:

– розчарування в обраній спеціальності внаслідок погано підготовленого, випадкового, неадекватного вибору;

– проблема психологічної адаптації до процесу навчання унаслідок переоцінки своїх можливостей;

– проблема соціокультурної адаптації (явні або приховані конфлікти з викладачами і курсантами), яка призводить до розладів у спілкуванні, інколи, навчальній діяльності, а також до зміни ставлення до обраної професії, оскільки вона сприймається на цьому етапі в основному через її окремих представників.

Усі ці проблеми долає або сам курсант, або за допомогою відповідного процесу психологічної підтримки. Спираючись на роботи Т. М. Мартинової, О. В. Юпітова і В. Т. Лісовського, ми розглядали особистісно-професійний розвиток курсантів відповідно до курсів навчання [2; 3; 5]. Нам близька позиція Т. М. Мартинової в тому, що однією з особливостей ОПРС є розв'язання життєвих проблемних ситуацій, зміст яких є різним на кожному році навчання [3]. Також під час формування програми пси-

© Євдокімова О. О., 2012

хологічного супроводу ми ґрунтувалися на особистісних рисах студента, залежно від курсу навчання за В. Т. Лісовським [2]. Динаміку “професійного образу” правоохоронця ми зіставляли із змінами професійного самовизначення студента за О. В. Юпітовим [5].

У нашій роботі ми ґрунтуємося на висунутому у вітчизняній психології методологічному принципі, який пов’язує особистісний розвиток і професійний, згідно з яким особистість (і психіка) виявляється і формується в діяльності.

Ми використовуємо поняття особистісно-професійний розвиток курсанта, розглядаючи його як цілеспрямований процес всебічної підготовки до праці – професійної діяльності, спілкування і особистісно-професійного зростання, на основі мотивованого й системного саморозвитку та самореалізації як індивіда, особистості, суб’єкта діяльності й індивідуальності.

Запропонована та впроваджена програма психологічної підтримки курсантів створена на основі узагальнення теоретичних досліджень особливостей розвитку людини в юнацькому віці. Цей вік характеризується як період інтенсивного психічного, особистісного й інтелектуального розвитку. Основні досягнення цього віку пов’язуються автором із входженням курсантів у різні соціальні спільноти й засвоєнням нових ролей, формуванням соціально відповідальної поведінки, прийняттям ролі курсанта й уміннями здійснювати основні навчальні дії, особистісним й професійним самовизначенням, становленням цілісної структури інтелекту, обумовленого, значною мірою, вимогами навчальної діяльності. У студентському віці досягає свого оптимуму велика частина психофізіологічних функцій: сенсорно-перцептивні, мнемічні, психомоторні й особливо мовленнєво-мисленнєві, це період становлення характеру й інтелекту, розвитку загальних і спеціальних здібностей, перетворень у мотиваційній, ціннісно-смисловій сферах особистості.

Психологічна підтримка курсанта в роботі є як цілісний, безперервний процес вивчення, аналізу, формування, розвитку та корекції пізнавальної сфери й особистості курсанта в цілому, що потрапляє в поле діяльності психологів.

Програма психологічного супроводу курсантів залежно від особливостей, проблем і вирішальних завдань особистісно-професійного розвитку курсантів на кожному курсі навчання має специфічний зміст:

– перший курс – первинна діагностика сформованості особистісних якостей, необхідних для успішного опанування майбутньою професією; адаптаційний тренінг; індивідуальне психологічне консультування;

– другий курс – діагностика міри розвитку психічних пізнавальних процесів; тренінг психічних пізнавальних процесів; індивідуальне психологічне консультування;

– третій курс – діагностика сформованості комунікативних умінь; тренінг ділового (професійного) спілкування; індивідуальне психологічне консультування;

– четвертий курс – психолог проводить блок занять, спрямований на засвоєння навичок саморегуляції психічних станів. Він складається з діагностики психічного стану, стилю саморегуляції психічної поведінки, тренінгу навичок саморегуляції психічних станів, індивідуального психологічного консультування;

– п’ятий курс – контрольна діагностика міри сформованості особистісних і професійно важливих якостей, необхідних для успішної професійної діяльності; тренінг формування професійного образу правоохоронця; індивідуальне психологічне консультування.

Для зручності проведення емпіричного дослідження й аналізу його результатів були сформовані умовні експериментальна і контрольна групи курсантів; а також розроблено критерії і показники ефективності психологічного супроводу особистісно-професійного розвитку курсанта: критерій розвитку пізнавальних процесів (уваги, мислення); критерій розвитку особистісних якостей (емпатія, комунікативність, ситуативна й особистісна тривожність, рівень самооцінки особистісних якостей, рівень домагань); критерій психологічної задоволеності отриманою спеціальністю; критерій визначеності у професійному майбутньому; критерій задоволеності курсантів процесом психологічного супроводу; а також показники відвідування психологічних тренінгів та індивідуальних консультацій, до яких були розроблені відповідні рівні – “високий”, “середній”, “низький”.

Результати діагностики контрольної і експериментальної груп порівнювалися між собою. Також порівнювалися результати діагностики курсантів першого і п’ятого курсів експериментальної групи. На підставі результатів проведеного дослідження, можемо дійти таких висновків про вплив процесу психологічного супроводу на особистісно-професійний розвиток курсанта:

а) критерій розвитку пізнавальних процесів (увага, мислення). Порівняння результатів діагностики випускників контрольної і експериментальної груп за рівнем розвитку уваги не виявило статистично значущої різниці. Проте в експериментальній групі (охопленій процесом психологічного супроводу) статистично доведено підвищення рівня уваги від першого до п’ятого курсів. Виявлена залежність підвищення рівня особистісно-професійного розвитку курсанта за цією шкалою з процесом психологічного супроводу: відвідуваністю тренінгових занять і індивідуальних консультацій. Це свідчить про пози-

тивний вплив процесу психологічного супроводу на розвиток уваги курсантів експериментальної групи.

Порівняння контрольної групи з експериментальною за рівнем розвитку мислення виявило значущу відмінність результатів діагностики випускників. Середній бал особистісно-професійного розвитку за рівнем розвитку мислення вище у курсантів експериментальної групи; виявлена значуща статистична надбавка рівня розвитку мислення до випускного курсу у курсантів, охоплених процесом психологічного супроводу; виявлений кореляційний зв'язок з цим процесом – відвідуваністю тренінгових занять і індивідуальних консультацій. Це показує, що програма супроводу позитивно вплинула на особистісно-професійний розвиток курсантів за шкалою "мислення";

б) критерій розвитку особистісних характеристик (комунікативність, емпатія, самооцінка, рівень домагань, ситуативна й особистісна тривожність). У курсантів експериментальної групи статистично значно підвищився рівень емпатійних здібностей у порівнянні з контрольною. В самій експериментальній групі також статистично доведено підвищення рівня розвитку емпатійних здібностей з першого до п'ятого курсу та виявлений значущий кореляційний зв'язок з відвідуваністю індивідуальних психологічних консультацій.

Не виявлено значущих статистичних відмінностей у групах за рівнем комунікативності. Проте у курсантів, охоплених процесом психологічного супроводу, рівень розвитку комунікативності з першого до п'ятого курсу підвищився, також виявлений значущий кореляційний зв'язок з процесом психологічного супроводу, а саме – з відвідуваністю індивідуального консультування. Це говорить про те, що індивідуальна форма психологічної роботи мала позитивний вплив на розвиток рівня комунікативних здібностей у курсантів експериментальної групи.

За шкалою "самооцінка особистісних якостей" виявлена значуща статистична різниця між контрольною і експериментальною групами. Після проведення психологічної програми у більшості курсантів експериментальної групи самооцінка визначалася як адекватна, у той час як у курсантів контрольної групи суттєвих змін не відбулося. Лише 55% курсантів контрольної групи показали адекватну самооцінку. Це означає, що в експериментальній групі процес психологічного супроводу мав позитивний вплив на зміну самооцінки курсантами власних особистісних якостей у бік адекватної.

Дослідження за шкалою "рівень домагань" свідчить, що у курсантів експериментальної групи відбулися значні зміни рівня домагань у бік адекватного, чого не відзначено у контрольній групі. Тобто програма психологічного супроводу позитивно вплинула на формування реалістичного рівня домагань курсантів, що є запорукою успішності подальшої професіоналізації.

За шкалою "ситуативна тривожність" особистісно-професійний розвиток курсантів експериментальної групи не мав статистично значущої відмінності від контрольної. Проте в експериментальній групі сталися важливі зміни результатів діагностики у курсантів за цією шкалою до випускного курсу, також виявлений кореляційний зв'язок з процесом психологічного супроводу – відвідуваністю тренінгових занять і індивідуальних консультацій у психологів. Це означає, що в експериментальній групі процес психологічного супроводу мав позитивний вплив на зниження рівня ситуативної тривожності курсантів.

За шкалою "особистісна тривожність" виявлена значуща статистична різниця між контрольною і експериментальною групами. Це свідчить про те, що курсанти експериментальної групи за цією шкалою мають вищий рівень особистісно-професійного розвитку, ніж курсанти контрольної групи. Так само виявлена статистично значуща різниця результатів діагностики за шкалою "особистісна тривожність" у курсантів експериментальної групи на першому і п'ятому курсах. Виявлена кореляційна залежність цієї зміни з процесом психологічного супроводу: відвідуваністю тренінгових занять і індивідуальних консультацій. Це дає нам можливість дійти висновку про те, що процес психологічної підтримки позитивно вплинув на особистісно-професійний розвиток за шкалою "особистісна тривожність";

в) критерій психологічної задоволеності отриманою спеціальністю визначався під час роботи двічі – після третього і наприкінці п'ятого курсу навчання. Після третього курсу навчання було виявлено, що курсанти контрольної групи більш задоволені отриманою у ВНЗ спеціальністю. Статистичні дослідження результатів діагностики курсантів експериментальної групи за цією шкалою не виявили кореляційних зв'язків з процесом психологічної підтримки. Таким чином, процес психологічного супроводу не вплинув па психологічну задоволеність отриманою спеціальністю курсантів. Але кореляційне дослідження показника наприкінці п'ятого курсу навчання виявило значний зв'язок показника зі шкалою відвідування тренінгів курсантами;

г) критерій визначеності у професійному майбутньому замірявся в ході дослідження двічі – після третього і наприкінці п'ятого курсу навчання. Після третього курсу навчання встановлено, що курсанти контрольної групи є більш впевненими у своєму професійному майбутньому (у тому, що вони працюватимуть за отриманою спеціальністю), ніж випускники експериментальної групи. Але кореляційне дослідження показника наприкінці п'ятого курсу навчання виявило значний зв'язок показника зі шкалою відвідувань тренінгів курсантами ($к=0,299$; $р=0,05$).

Проте в експериментальній групі виявлені кореляційні зв’язки між шкалою “визначеність у професійному майбутньому” і відвідуваністю тренінгів, тобто мірою залучення курсантів у процес психологічного супроводу. Порівняння професійної самооцінки випускників контрольної і експериментальної груп показало, що курсанти контрольної групи неадекватно, завищено оцінюють себе як професіоналів (наявність або відсутність у себе професійно важливих якостей, які сприяють успішності майбутньої професійної діяльності). Тому дуже задоволені отриманою спеціальністю і впевнені в тому, що працюватимуть за фахом. На відміну від них курсанти експериментальної групи адекватніше оцінюють себе як професіоналів, вони чітко усвідомлюють, які якості можуть їм заважати у професійній діяльності, а які професійно важливі якості їм треба розвивати, щоб бути успішними. Тому вони меншою мірою (ніж курсанти контрольної групи) задоволені здобутою освітою, вони розуміють, яких особистісних характеристик, знань, умінь їм не вистачає для того, щоб бути хорошим фахівцем. Саме тому у них виникають сумніви у майбутній професійній діяльності;

д) критерій задоволеності курсанта процесом психологічного супроводу. Більша частина курсантів експериментальної групи має високий показник середнього бала задоволеності процесом психологічного супроводу. Середній показник продемонстрували 41%. Низький показник виявлений у 6% курсантів. Кореляційне дослідження показника задоволеності курсантів експериментальної групи виявило такі зв’язки: з відвідуваністю тренінгів і індивідуальних психологічних консультацій, з шкалою “визначеність у професійному майбутньому”, з рівнем розвитку емпатійних здібностей, з підвищенням рівня уваги й мислення, зі змінами (нормалізацією) рівня ситуативної тривожності до випускного курсу. Це свідчить про те, що значущість психологічного супроводу для самих курсантів позитивно впливає на міру їх залучення до цього процесу, і як наслідок, – на особистісно-професійний розвиток курсанта.

Висновки за критеріями процесу психологічного супроводу є такими.

а) відвідування курсантами психологічних тренінгів позитивно вплинуло на розвиток уваги й мислення і на нормалізацію рівня ситуативної і особистісної тривожності протягом навчання;

б) відвідування індивідуальних консультацій позначилося на розвитку емпатійних здібностей, нормалізації рівня комунікативності, підвищенні рівня уваги й мислення і на нормалізації рівня ситуативної та особистісної тривожності.

Якісний аналіз психологічних профілів випускників контрольної і експериментальної груп показав більш яскравий прояв особистісних якостей в останніх. Залежно від факультету, на якому навчаються курсанти, ці зміни мають якісні відмінності, залежні від вихідного рівня особистісно-професійного розвитку курсантів, особливостей підготовки правоохоронця на цьому факультеті, індивідуально-психологічних характеристик курсанта і від міри залучення курсантів до програми психологічної підтримки.

Відвідування курсантами психологічних тренінгів і індивідуальних консультацій позитивно вплинуло на розвиток рівня уваги та мислення, на нормалізацію рівня ситуативної і особистісної тривожності, а відвідування індивідуальних консультацій курсантами мало позитивний вплив на розвиток емпатійних здібностей і на нормалізацію рівня комунікативності. Таким чином, ефективність особистісно-професійного розвитку курсанта ОВС істотно підвищується, коли він є задіяним до програми психологічного супроводу навчально-виховного процесу, що передбачає залучення курсанта до цього процесу впродовж всього навчання у ВНЗ, врахування професійно важливих якостей правоохоронців, специфіку розвитку особистості курсанта на кожному курсі навчання.

Література:

1. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / наук. ред. С. Д. Максименко, упоряд. В. Г. Панок; АПН України; Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи. – К. : Ніка-Центр, 2005. – 436 с.

2. Лисовский В. Т. Личность студента / В. Т. Лисовский, А. В. Дмитриева. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1984. – 184 с.

3. Мартынова Т. Н. Психологическая служба вуза: информационно-аналитический сборник психологической службы КемГУ / Т. Н. Мартынова. – Кемерово : Кемеровский госуниверситет, 2010. – 31 с.

4. Психологическое сопровождение подготовки специалистов в вузе / под ред. П. Е. Рыженкова. – Новосибирск : Изд-во НГУ, 1988. – 164 с.

5. Юпитов А. В. Профессиональное консультирование студентов в системе многоуровневого высшего образования: автореф. дисс. ... кан. пед. паук / А. В. Юпитов. – Кемерово, 1997. – 26 с.